

MUHAMMED MUHYİDDİN ABDÜLHAMÎD

1384/1964); Ebû İshak el-Husrî, *Zehrü'l-âdâb* (Kahire 1374/1954); Semhûdî, *Vefâ'ü'l-vefâ* (Kahire 1374/1955); Meydânî, *Mecmû'u'l-emsâl* (Kahire 1374/1955; I-II, Beirut 1381-1382/1961-1962); İbn Kayyim el-Cevzîye, *İ'lâmü'l-muvakķî*'n (Kahire 1375/1955); İbn Teymiyye, *es-Sârimü'l-meslûl 'alâ sâtimi'r-Resûl* (Tanta 1379/1960; Beirut 1395/1975, 1398/1978); Abdülğânî el-Meydânî, *el-Lübâb fî şerhi'l-Kitâb* (1381/1961); Celâleddin es-Süyûfî, *Târihu'l-hulefâ* (Kahire 1383/1964); Abdulkâhir el-Bağdâdî, *el-Fark beyne'l-firâk* (Kahire 1384/1964); Mergînânî, *el-Hidâye* (Kahire 1385/1966); Şâtîbî, *el-Muvâfaqât* (Kahire 1390/1970); Abdulkâdir el-Bağdâdî, *Hizânetü'l-edeb* (sadece iki cildi); Hatîb et-Tebrîzî, *Şerhu'l-Hamâse*; Hatîb el-Kazvînî, *el-İzâh fî 'ulûmi'l-belâğâ* (I-II, Kahire, ts.; Muhammed Muhyiddin Abdülhamîd'in eserleri ve tâhikleri için ayrıca bk. Mahmûd M. et-Tanâhî, s. 78-80; M. Recep el-Beyyûmî, IV, 179-187; M. Mehdî Allâm, s. 316-317; M. Abdülmün'im el-Hafâcî, s. 447-449).

BİBLİYOGRAFYA :

Zirikî, *el-A'lâm* (Fethullah), VII, 92; Nüveyhîz, *Mu'cemü'l-müfessîrin*, II, 634; Mahmûd M. et-Tanâhî, *Medjâl ilâ târihi neşri't-tûrâsi'l-'Arabi*, Kahire 1405/1984, s. 70-80; M. Recep el-Beyyûmî, *en-Nehdatü'l-İslâmîyye fî siyâsi a'lâmihe'l-mu'aşîrin*, Kahire 1405/1984, IV, 164-187; Ömer Rizâ Kehhâle, *el-Müstâderek*, Beirut 1406/1985, s. 745-746; M. Mehdi Allâm, *el-Mecmâ'iyûn fî hâmsîne 'âmen*, Kahire 1406/1986, s. 316-317; M. Abdülmün'im el-Hafâcî, *el-Ezher fi elf 'âm*, Beirut-Kahire 1408/1988, III, 445-449.

İSMAIL DURMUŞ

MUHAMMED MUÎN

(محمد معين)

(1918-1971)

İranlı yazar,
dil ve edebiyat araştırmacısı.

17 Recep 1336 (28 Nisan 1918) tarihinde Reşî'te doğdu. Birçok âlim yetiştiren bir aileye mensuptur. Küçük yaşta anne ve babasını kaybettiğinden dedesi Şeyh Muhammed Taki Muînülûlemâ'nın himayesinde büydü. İlk ve orta öğrenimini Reşî'te tamamladı. Bu arada dedesinden ve Seyyid Mehdî Reşâbâdî'den Arapça ile dinî ve edebî ilimleri okudu. Ardından Tahran'a giderek dârûlfünûnda tahsil gördü. 1931'de girdiği Tahran Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nden mezun olduktan sonra Ahvaz'da lise müdürügüne tâyin edildi (1935). Beş yıl kaldığı bu şehirde diğer bazı görevlerde de bulundu. Bir

yandan da eğitim bilimleri, psikoloji ve felsefe ile ilgilendi.

1939'da Tahran'a dönen Muhammed Muîn, Kültür Bakanlığı'ndaki görevi sırasında Fars dili ve edebiyatı dalında doktor unvanı aldı (1942). Ardından akademik kadroya geçerek çalışmalarını üniversitede sürdürdü. 1945 yılından itibaren şarkiyatçı Henry Eugenie Corbin ile birlikte Farsça ve Arapça felsefi-tasavvufî metinler üzerinde yaptığı çalışmalar sonucunda bir dizi kitap neşretti. 1946'da Ali Ekber-i Dihhudâ'nın *Luğatnâme*'sinin basılması için oluşturulan yayın kuruluna seçildi ve müellifin vasiyeti üzerine, onun vefat ettiği 1955 yılından hayatının sonuna kadar bu kurulun başkanlığını üstlendi; ancak 1966-1971 yıllarında hastalığı sebebiyle kendisine Seyyid Cafer-i Şehîdî vekâlet etti. 1952-1954 yılları arasında Şûrâ-yi Âlî-yi Ferheng üyeliğinde bulundu. 1954 yazında, sanat ve kültür kurumlarında araştırma yapmak amacıyla Harvard Üniversitesi'nin daveti üzerine Amerika'ya gitti. Dönüşte Henry E. Corbin ile birlikte Nâsır-ı Hüsrev'in *Câmi'u'l-hikmeteyn*'ini yayımladı. Bu çalışmasıyla Académie des Inscriptions et Belles-Lettres tarafından Tamhour ödülüne lâyık görüldü.

1957'de Münih Müsteşrikler Kongresi'nde İran Kitâbeleri Koleksiyonu Komitesi ve Pehlevî Sözlüğü Yazım Kurulu üyelerine seçilen Muhammed Muîn, Almanya'da ve İsviçre'de incelemelerde bulunduktan sonra Moskova, Leningrad ve Bakû üniversitelerinin daveti üzerine Sovyetler Birliği'ne gitti. 1958 yılı baharında Paris'te Fransız İlmî Araştırmalar Merkezi'nde Mevlânâ Celâleddin ve İran'da tasavvuf konusunda bir dizi konferans verdi; Société Asiatique ile Ernest Renan Felsefe Kurumu'nun üyeliklerine seçildi. Ayrıca İran'da Bakanlar Kurulu kararıyla Ferhengistân üyesi oldu. Ertesi yıl modern İran şîirinin öncüsü Nîmâ Yûşîc'in vasiyeti üzerine onun eserlerini yayımlamak için çalışmaya başladı. 1961'de Fransız sanat ve edebiyat yüksek nişanını aldı. 1963'te Princeton Üniversitesi'nin davetiyle Amerika'ya gitti. Son yurt dışı gezisini 1966'da Bölgesel İşbirliği Toplantısı'na katılmak üzere Türkiye'ye yaptı. Aynı yıl beyin felci geçiren Muhammed Muîn tedavi için Kanada'ya götürüldü. Ancak tedaviden bir sonuç alınamayınca ülkesine getirildi ve uzun süre bitkisel hayatı kaldıktan sonra 3 Temmuz 1971 tarihinde Tahran'da vefat etti. Muhammed Muîn ilmî tarafsızlığı ve titizliğiyle tanınmaktadır.

Eserleri. A) Telifleri. *Sitâre-i Nâhid yâ Dâstân-i Hordâd ü Umurdâd* (Tahran 1316 hş./1937); *Hâfiż-i Şîrîn-sühan* (Tahran 1319 hş./1940); *Yuşt Feryân ü Merzübânnâme* (Tahran 1322 hş./1943); *Yek Kî'a Si'r der Pârsî-i Bâstân* (Tahran 1322 hş./1943); *Şâhân-i Kiyânî ü Haşamenişi der Âşârî'l-bâkiye* (Tahran 1324 hş./1945); *'Allâme Muhammed-i Kazvînî* (Tahran 1324 hş./1945); *Erdâvi-râfnâme* (Tahran 1325 hş./1946); *Pûrdâvud, Tercüme-i Ahvâl ü Âşâr* (1325 hş./1946); *Rûzümârî der Îrân-i Bâstân ü Âşârî An der Edebiyyât-i Pârsî* (Tahran 1325 hş./1947); *Mezdeyesna vü Teşîr-i An der Edebiyyât-i Pârsî* (Tahran 1326 hş./1947, doktora tezidir); *Şümâre-i Heft ü Heft Peyker-i Nişâmî* (Tahran 1327/1948); *Hikmet-i İşrâk u Ferheng-i Îrân* (Tahran 1329 hş./1950); *Kâ'idehâ-yi Cem' der Zebân-i Fârsî* (Tahran 1331 hş./1952; eser daha sonra *Müfred ü Cem'*, *Ma'rife ve Nekre* adıyla ve bazı ilâvelerle birlikte tekrar basılmıştır, Tahran 1337 hş./1958); *Emîr Hüsrev-i Dihlevî* (Tahran 1331 hş./1952); *Âyîne-i Sikender* (Tahran 1333 hş./1953); *İsm-i Maşdar, Hâşîl-i Maşdar* (Tahran 1332 hş./1953; 1341 hş./1962); *İzâfe* (I-II, Tahran 1332-1339/1953-1960); *Luğat-i Fârsî-i İbn Sînâ* (Tahran 1333 hş./1954); *Nâsîruddîn-i Tûsî* (Tahran 1335 hş./1956); *Tâhlîl-i Heft Peyker-i Nişâmî* (Tahran 1338 hş.); *İsm-i Cins ü Ma'rife ve Nekire* (Tahran 1341 hş./1962); *Ferheng-i Fârsî* (I-VI, Tahran 1342-1347 hş./1963-1968; Dihhudâ'nın *Luğatnâme*'sinden sonra Farsça'dan Farsça'ya sözlüklerin en zengini olup son iki cildi özel isimler sözlüğüdür).

B) Neşirleri. Muhammed Hüseyin Halef-i Tebrîzî, *Burhân-i Kâfî* (I-IV, Tahran 1330 hş./1951; I-V, Tahran 1342); İbn Sînâ, *Risâle-i Manîk: Dânişnâme-i 'Alâ'i* (Tahran 1331 hş./1952, 1975, Seyyid Muhammed Mişkât ile birlikte); Nâsır-ı Hüsrev, *Câmi'u'l-hikmeteyn* (Tahran 1332/1953, Henry E. Corbin ile birlikte); *Nîzâmî-i Arûzî, Çehâr Makâle* (Tahran 1333 hş./1954); *Mecmû'a-i Eş'âr-i Dihhudâ bâ Mukaddime-i Mesrûh der Tercüme-i Ahvâl ü Âşâr-i Vey* (Tahran 1334 hş./1955); *Şerh-i Kaşide-i Ebû'l-Heysem* (Tahran 1334/1955, Henry E. Corbin ile birlikte; Hâce Ebû'l-Heysem Ahmed b. Hasan Cûrcânî'nin kasidesine Muhammed b. Surh Nîsâbûrî'nin yazdığı şerhîn neşridir); *Avfî, Cevâmi'u'l-hikâyât* (Tahran 1335 hş./1956); *Rûzbîhân-ı Baklî, 'Abherü'l-âşîkin* (Tahran-Paris 1337/1958, Henry E. Corbin ile birlikte).

C) Tercümeleri. *Revâşînâsî-i Terbiyeti* (Ali el-Cârim – Mustafa Emîn'in 'Il-mû'n-nefs ve âşârûh fi't-terbiye ve't-tâlim adlı eserinin tercumesidir, Ahvaz 1316 hş./1937); *Ketîbehâ-yi Pehlevî* (W. B. Henning'in İngilizce eserinden yapılmış çeviridir, Tahran 1329 hş./1950); *Îrân ez Âgâz tâ İslâm* (R. Chirshman'ın *Iran des origines à l'Islam* adlı eserinin tercumesidir, Tahran 1336 hş.).

Muhammed Muîn'in edebiyat, dinler tarihi, İslâm öncesi ve İslâmî devir İran'ı, edebiyat tarihi, eski eserler, eğitim bilimleri, felsefe ve folklorla ilgili 200'ü aşkın makalesi çeşitli dergilerde yayımlanmıştır. Bu makaleler Mâhdûht Muîn tarafından iki cilt halinde basılmıştır (*Mecmû'a-i Makâlât*, Tahran 1364-1367 hş./1985-1988).

BİBLİYOGRAFYA:

Muhammed Muîn, *Ferheng-i Fârsî*, Tahran 1358, "Muîn" md. (VI. cildin sonunda); Abdülhamîd Halhâlî, *Tezkire-i Şû'arâ-yi Mu'âşîr-i İrân*, Tahran 1337 hş., II, 335-338; Bozorg Alavi, *Geschichte und Entwicklung der Modernen Persischen Literatur*, Berlin 1964, s. 194; Hânbâbâ Müşâr, *Mü'ellifin-i Kütüb-i Çâpi-yi Fârsî vü 'Arabi*, Tahran 1343/1964, V, 826-830; Muhammed İstîlâmî, *Bugünkü İran Edebiyatı Hakkında Bir İnceleme* (trc. Mehmet Kanar), Ankara 1981, s. 178-180; Dihhudâ, *Lugatnâme* (Muîn), XIII, 18722; Kamran Talatoff, "Farhang-e Mo'in", *Elt.*, IX, 268-270.

MEHMET KANAR

MUHAMMED el-MUZAFFER

(محمد المظفر)

Ebû Bekr Muhammed el-Muzaffer
 b. Abdîllâh b. Muhammed
 b. Mesleme b. el-Eftas
 (ö. 460/1068)

Eftâsi emîri
 (1045-1068).

Kurtuba'ya (Cordoba) bağlı Fahsülbel-lût'ta oturan Mîknâse Berberîleri'ne mensuptur. Ancak şöhret kazandıktan sonra babası Abdullâh b. Eftas gibi o da kökenlerinin Arap kabilelerinden Benî Tûcîb'e dayandığını iddia etmiştir. İbnü'l-Eftas ve Muzaffer b. Eftas olarak da bilinir. Hayatının ilk dönemleri hakkında çok az bilgi bulunmaktadır. Buna göre tahta çıkışından önce Abbâdîler'le yaptığı bir savaşta esir düştü ve bir süre onların müttefiki olan Berberî kökenli Birzâlîler'in merkezi Karmûne'de (Carmona) kaldı. 421 (1030) yılında geri dönüşünün ardından, Batalyevs (Badajos) Emîrligi'nin kurucusu Sâbûr es-Saklebî'nin iki oğlu Abdülmelik ve Abdülazîz'in Üşbûne'de (Lizbon) başlat-

tıkları isyanı bastırmak ve Eftasîler'in otoritesini tekrar tesis etmek üzere bu şehrde vali tayin edildi; halkın verdiği destekle de kısa zamanda asayışi sağladı. 437'de (1045) babası ölünce Muzaffer unvanıyla Eftasîler'in başına geçti. Kendisini bekleyen en ciddi mesele babasını da çok uğraştırmış olan Abbâdîler'in yayılma arzusu idi. Abbâdîler bu maksatla batıdaki küçük emirliklerden Leble'yi (Niebla) kuşatınca sırnan daha sonra kendi topraklarına da geleceğini anlayan Muhammed el-Muzaffer, Leble Emîri İbn Yahyâ'ya yardım etmek için İsbiliye'ye (Sevilla) saldırdı ve Abbâdîler'i ağır bir yenilgiye uğrattı (439/1047). Ancak bu onlara karşı kazandığı ilk ve son zafer oldu. Muhammed'in, savaş sırasında ele geçirdiği Leble emîrine ait değerli eşyayı kendisine vermemesi sebebiyle emîrin Abbâdîler'den yardım istemesi üzerine iki taraf arasında yeniden savaş başladı ve Muhammed el-Muzaffer, Birzâlîler'in desteğini almasına rağmen bu savaşlarda fazla bir varlık gosteremedi; kalelerinin birçoğunu kaybetti. En son 442 (1050) yılında meydana gelen şiddetli çarpışmalarda 3000'den fazla askeri ölünce Batalyevs'e çekilmek zorunda kaldı. Bu arada Abbâdîler'in üst üste yaptıkları akınlarla tarım alanlarının tamamen tahrip edilmesinden dolayı Batalyevs halkı ciddi bir kitlik tehlikesiyle karşılaştı. Muhammed el-Muzaffer içine düşüğü bu zor durumdan, öteden beri iki taraf arasındaki savaşları doğru bulmayan ve bunu engellemek için çaba harcayan Kurtuba Emîri Ebû'l-Velîd el-Bâci'nin araya girmesi sonucu imzalanan barış antlaşması sayesinde kurtulabildi (443/1051).

Abbâdîler'le yapılan savaşların Muhammed'in gücünü zayıflatması bir taraftan Tuleytula (Toledo) ve civarına hükmeden Zünnûnîler'i, diğer taraftan Kastilya Krallığı'ni harekete geçirdi. Zünnûnîler, Eftasî topraklarına birçok akın düzenlediler. Kastilya Krallığı'nın saldıruları ise neticeleri itibarıyle daha tahrip edici oldu. Ferdinand, León'u kendi topraklarına katıldıkten sonra Eftasîler'in Bâzû (Viseu) ve Lamiko (Lamego) şehirlerine girdi (449/1057); buralardaki müslümanları göçe zorlayarak yerlerine hristiyanları yerleştirdi. Ardından 10.000 kişilik bir süvari birliğinin başında Eftasîler'in batıdaki en önemli şehirlerinden olan Şenterîn'e (Santarem) yürüyüp orada bulunan Muhammed el-Muzaffer'i 5000 dinar yıllık haraca bağladı. Ayrıca Zünnûnîler'i, Hûdîler'i ve Gîrnata'ya hükümden Zîrîler'i de

haraca bağlayan Ferdinand, 456 (1064) yılında Eftasîler'in önemli merkezlerinden Kulumriye'yi (Coimbra) altı aylık bir kuşatmadan sonra ele geçirdi. Onun ölümünün (1065) ardından oğulları arasında baş gösteren taht kavgası süresince Muhammed kaybettiği toprakları geri alamadıysa da nisbeten istikrarlı bir dönem yaşadı ve Kastilya Krallığı'nın Endülüs topraklarını istilâ için yeniden harekete geçtiği 460 (1068) yılında vefat etti.

Muhammed el-Muzaffer, kumandanlığı ve idareciliğinden çok kültürel alandaki çalışmalarıyla tanınmıştır. Kaynaklarda belirtildiğine göre tarihe, dil ve edebiyatta çok meraklıydı; ayrıca, "Şîri Mütenebbî veya Maarrî'ninkine denk olmayanlar şiir söylemeye bırakmalıdır" diyecek kadar iddialı bir şairdi. Çok zengin bir kütüphaneye sahipti. Kültür tarihiyle ilgili *el-Muzafferî* denilen ve on, eili, hatta 100 cilt olduğu rivayet edilen bir de kitap kaleme almıştır. Endülüs'ün üstünlüklerine dair risâlelerde onun günümüze ulaşmayan bu eserine özellikle dikkat çekilmiştir. Ancak birçok önemli şahsin hal tâcümese, seçme edebî metinlere, nüktelere ve ilginç haberlere yer verdiği bilinen eserden muahhar kaynaklarda pek fazla ictibâs yapılmamıştır. İbn Abdülber en-Nemerî *Behcetü'l-mecâlis* adlı eserini Muhammed el-Muzaffer'e ithaf etmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Bessâm eş-Şenterînî, *ez-Zâhire fi mehâsîni ehlî'l-Cezîre* (nşr. İhsan Abbas), Tunus 1981, II/1, s. 34-36; II/2, s. 640-643; III/3, s. 643; İbnü'l-Kerdebûs, *Târihu'l-Endelüs* (nşr. Ahmed Muhtâr el-Abbâdî), Madrid 1971, s. 75-76; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, Beyrut 1966, IX, 288; Abdülvâhid el-Merrâkûşî, *el-Mu'cîb fi telâhi ahbâri'l-Mâgrîb* (nşr. M. Saîd el-Iryân - M. el-Arabî), Dârûlbeyzâ 1978, s. 111; İbn Saîd el-Mâgrîbî, *el-Mugrib* (nşr. Şevki Dayf), Kahire 1964, I, 364; İbn İzârî, *el-Beyânü'l-muğrib*, III, 236-239; İbnü'l-Hatîb, *A'mâlü'l-a'lâm* (nşr. E. Lévi-Provençal), Beyrut 1956, s. 183-184; İbn Halûdûn, *el-İber*, IV, 160; Makkarî, *Nefhû'l-tâbî*, III, 181, 194, 380, 398; IV, 466; R. Dozy, *Historia de los Musulmanes de España*, Madrid 1984, IV, 75-76; M. Abdullâh İânâ, *Devletü'l-İslâm fi'l-Endelüs: Düvelü'l-tavâ'if*, Kahire 1969, s. 82-87; D. Wasserstein, *The Rise and Fall of the Party Kings*, Princeton 1985, s. 84-85; A. R. Nykl, "Die Aftasiden von Badojoz", *Isl.*, XXVI (1942), s. 16, 28, 30-32; H. R. Idrîs, "Les aftasides de Badojoz", *al-Andalus*, XXX, Madrid 1965, s. 280-284; Bruna Soravia, "Al-Muzaffar ibn al-Aftas, signore di Badajoz", *İslâm. Storia e Civiltà*, IX/2, Tripoli 1990, s. 109-118; IX/3 (1990), s. 179-191; M. Seligsohn, "Eftasîler", IA, IV, 193-194; E. Lévi-Provençal, "Aftasids", *EJ* (İng.), I, 242; Ahmed Bedr, "el-Eftas (Benû)", *el-Mevsû'atü'l-'Arabiyye*, Dîmaşk 2000, II, 907.

MEHMET ÖZDEMİR